

ПРОБЛЕМАТИКА ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В ПСИХОАНАЛІЗІ: ТЕОРІЯ, ТЕХНІКА ТА ЕТИКА ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ

Мар'яна Великодна, Ph.D. із психології, доцентка,
кафедра психології
Зігмунд Фройд Університету Україна
Київ, Україна
кафедра практичної психології
Криворізький державний педагогічний університет
Кривий Ріг, Україна
Дивізіон «Психоаналітична психологія і психотерапія»
Національна психологічна асоціація
Київ, Україна

Катерина Еделева, магістерка клінічної психології, консультантка психоаналітичної орієнтації,
Дивізіон «Психоаналітична психологія і психотерапія»
Національна психологічна асоціація
Київ, Україна

THE ISSUE OF ADOLESCENCE IN PSYCHOANALYSIS: THEORY, TECHNIQUES AND ETHICS OF PRACTICAL WORK

Mariana Velykodna, Ph.D. in Psychology, Associate Professor,
Psychology Department
Ukraine Sigmund Freud University,
Practical Psychology Department
Kryvyi Rih State Pedagogical University
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-6269-793X>
mariana.velykodna@usfu.edu.ua

Kateryna Edeliava, M.Sc. in Clinical Psychology, Psychoanalytic counsellor,
«Psychoanalytic Psychology and Psychotherapy» Division,
National Psychological Association of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

Постановка проблеми. Підлітковий вік, як особливий час становлення суб'єкта, позначений зустріччю з реальністю пубертату – новою тілесністю, сексуальністю, новим життям потягів, стає викликом для всього психічного життя. Психоаналіз за більш ніж 120 років свого існування напрацював ряд теорій, концепцій і клінічного досвіду, які безпосередньо стосуються тих змін і операцій, дія яких пов'язана з під-

літковим віком. Слід також визнати, що сучасність пропонує підліткам безліч на перший погляд кардинально нових інструментів, щоб впоратися з амбівалентністю їхніх переживань і несвідомими процесами, як-от: перегляд відео, кіно, комп'ютерні ігри, соціальні мережі та інші засоби віртуальності (Vinocur Fischbein, 2010), а також різні форми ризикованої поведінки та адикцій (Вертманн, 1999; Великодна, 2013). Як психоаналітичні теорії підходять до пояснення внутрішнього життя сучасного підлітка? Як конкретна клінічна робота може спиратися на психоаналіз, підтримуючи

¹ Ця стаття була вперше опублікована російською мовою у журналі Габітус в 2020 році. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.12-2.1>

суб'єктність підлітка? Спробою відповісти на ці питання є ця стаття.

Мета статті – висвітлити ключові психоаналітичні концепції, що проливають світло на психодинаміку підліткового віку та психоаналітичну роботу з підлітком: її техніку та етику.

Виклад основного змісту. Психоаналітична теорія про підлітковий вік. Підлітковий вік, входження в який пов'язане з початком пубертату, є перехідним етапом, «турнікетом», від інфантильної сексуальності до більш пізньої, зрілої, пов'язаної з досвідом реальних сексуальних стосунків (Lesourd, 2013; Ouvry, 2006; Моргенштерн, 2015; Фройд, 1990). У цей час, внаслідок статевого дозрівання, відбувається друге пробудження часткових потягів (орального, анального, за З. Фройдом (Фройд, 1990); голосового, зорового, за Ж. Лаканом (Лакан, 1953)), колишнє витиснення і придушення яких тепер є неможливим, що змушує підлітка переживати «комплекс омара» (Дольто, 2017) – тимчасову втрату свого панцира, а тому беззахисність перед напором знову пробуджених потягів.

Саме пубертат робить можливим просування в еволюції сексуальної полярності інфантильного розвитку: від диференціації «суб'єкт/об'єкт» (живе/неживе), «активне/пасивне», «фалічне/кастроване» – до дихотомії «чоловіче/жіноче» (Фройд, 2006; Лакан, б.р.) завдяки *відкриттю жіночого*: жіночих геніталій, жіночої насолоди. Таке відкриття можливе лише в підлітковому віці і для хлопчиків, і для дівчаток, оскільки останнім теж важко виявити в досвіді відчуттів свій жіночий орган до того, як він буде «пробуджений» статевим розвитком пубертату.

Завдяки повторному пробудженню потягів після латентного періоду і встановленню нового принципу поділу статей, потяги тільки тепер, під верховенством генітального, зможуть бути об'єднані (але, за Ж. Лаканом, лише частково) і, на зміну аутоеротичності, *спрямовані на об'єкт*.

Зустріч із жіночим (жіночою тілесністю, жіночою насолодою, жіночими геніталіями) як із чимось кардинально іншим, що «ламає» логіку наявності/відсутності пеніса – це випробування, яке спочатку штовхає підлітка на пошук об'єкта, який зможе прикрити місце

кастрації. Саме це штовхає підлітків на пошук усього, що може стати об'єктом відновлення, приховування цього реального в тілесному дозріванні. Відповідні для такої мети об'єкти, пише О. Уврі (Ouvry, 2006), – це об'єкти дійсності, на які можна буде спроектувати власний психічний матеріал, що відображає *інакшість* цього об'єкта по відношенню до самого себе і *залежність*, що пов'язує підлітка з ним. Якість цього об'єкта може бути виведена з усієї психопатології підлітків: предмети споживання, наркотичні речовини, об'єкти адикції та інші продукти, що викликають звикання, а також об'єкт «ніщо», відповідний анорексії. Блос також зазначає, що особливо в передпідлітковому віці (10–12 років) катексис лібідо та агресивних потягів пов'язаний не з генітальністю, а звертається до інших об'єктів (Blos, 1979).

Об'єкт є найбільш підходящим підлітку настільки, наскільки він здатен виразити неможливе в режимі, в якому суб'єкт виявляється сексуальним партнером протилежної статі. У питанні відмінності статей цей партнер-об'єкт і втілює в собі цю радикальну інакшість Іншої статі і неможливість статевого акту (адже не існує статевого акту з предметом споживання або з наркотиком), пропонуючи лише функціональну заміну цієї сексуальної реальності. Така заміна, представництво полягає в тому, щоб завершити пубертатний квест, побудувати об'єкт замість симптому і запропонувати відкриття стосунків статей через створення концепції дитини. О. Уврі вважає цю знахідку кінцевою точкою підліткового процесу (Ouvry, 2006).

Зростаюча *сексуальна цікавість* підлітків корелює з активною дослідницькою діяльністю та загальною допитливістю (Моргенштерн, 2015). Якщо інфантильна сексуальність мала характер поліморфної і була підпорядкована Едиповому комплексу і комплексу кастрації, то підлітковість пов'язана з проживанням Вторинного Едипа і новою редакцією кастраційного комплексу (Моргенштерн, 2015; Фройд, 2006; Фройд, 1990). Пробудження сексуальності з новою силою зіштовхує суб'єкта з реальністю того, що існує нестача якогось об'єкта, який зможе відповісти на бажання і задовольнити потяги.

На самому початку цього процесу підліток немов відмовляється від існування нестачі і намагається зберегти свій інфантильний світ в минулій редакції (де можна бути фалосом або володіти фалосом). Саме цей процес, ця спроба отримала назву *вторинного Едипа* (Lesourd, 2002; Lesourd, 2012; Lesourd, 2013; Lesourd, 2006). Цей процес завершується відкриттям, що фалосом не володіє ніхто. Отже, *едипова обіцянка* з інфантильного періоду, «Ось виростеш – зможеш володіти фалосом», виявиться (і повинна виявитися) нездійсненою. Але важливо мати на увазі, що вторинний Едип ґрунтується на «досягненнях» первинного Едипа. Вихід з первинного Едипа відзначений двома ключовими моментами: це прийняття відмінності поколінь і статей. Саме до них відбудеться повернення в підлітковому переході, коли суб'єкт буде намагатися вписатися в світ дорослих. Вторинний Едип матиме сенс тільки в тому випадку, якщо суб'єкт визнав верховенство фалоса і його відсутність у себе. Іншими словами, щоб суб'єкт зіткнувся з обманом едипової обіцянки, потрібно, щоб вона була раніше дана і прийнята ним самим (Druzhynenko, 2012; Lesourd, 2002; Lesourd, 2012; Lesourd, 2013; Lesourd, 2006).

Симптом підлітка багато в чому пов'язаний з тим, що його становище в сім'ї в дитячому віці було становищем означника, даного йому батьками – матір'ю і батьком (Lacan, б.р.). Те, що говориться про дитину, перетворює її саму як суб'єкта і її бажання. Ці сліди також виявляються в роботі з підлітками. Реальні зміни в тілі підлітка, в тому числі за медичними показаннями, підсилюють переживання втрати свого минулого тіла і вимагають відповісти на неї симптомом або роботою горя (Великодна, 2013).

Під час пубертату відбувається кастрація колись уявного фалічного батька, завдяки чому фалічність стане символічною (Ouvry, 2006). Якщо раніше фалос (як символ задоволення, повноти, відсутності нестачі) належав Уявному Батькові, то в підлітковому віці він спочатку переходить до батька на символічному рівні, тобто метафорі Імені батька, а потім до *Імен батька* як до множини (Lacan, 1953; Lacan, 1938; Лакан, б.р.). Реальний батько скинутий з п'єдесталу (про

що більш докладно описано у М. Гуліної (Gulina, 2018)), але на нього зведені інші люди, більш «фалічні» в очах підлітка, поки він одного разу не відкриє, що *ніхто не є фалічним*.

У підлітковому віці важливо пережити зміну *едипального Над-Я*, яке є заборонним, на соціальне, культурне *Над-Я*, що містить приписи і заборони (Lesourd, 2002; Lesourd, 2013). Повалення батьківських образів, а точніше, батьківського образу підриває функціонування інстанцій ідеалів в цей час. Коли Едипів батько падає з п'єдесталу, діра, що виникла через порожнє небо, відкриває шлях тривозі (Druzhynenko, 2012). Переробка цих інстанцій є операцією, яка лежить в основі підліткового переходу і яка означає структурний розвиток суб'єкта. Інстанції ідеалів суб'єкта в цей час немов би «поламані», тому першим процесом, який послідує за такою поломкою, буде *нарцисизація* як процес підтримки Я суб'єкта, а потім *невротизація* і *психотизація*, які спрямовані на відновлення функції Ідеалу Я як ідентифікаційної опори підлітка.

Якщо сам характер внутрішнього конфлікту несвідомих сил бере початок у доедипальному інфантильному періоді і закріплюється певною точкою в Первинному Едипі або в латентному періоді, то *клінічна форма* його прояву утворюється саме в підлітковому віці: невроз, перверсія, психоз (Eissler, 1958). Посилення кастраційних страхів здатне викликати у підлітків психозоподібні стани, а у тих, хто вже був схильний до дезінтеграції, може відбутися зміцнення позицій психотичного ядра (Вертманн, 1999).

Особливу роль у підлітковому віці має *відігравання (acting out)*. Воно служить історичній спадкоємності Я, синтезуючи його воєдино, і виконує функцію утвердження своїх прав, а також супроводжує в процесі розставання з передпідлітковими об'єктами (Blos, 1979). Однак інші дані свідчать про те, що відігравання є лише однією з нарцисичних відповідей Я на почуття сорому поряд з грандіозністю або дисоціацією з депресивно-меланхолійними переживаннями (Streek-Fischer, 1994). D. Hartmann свого часу надала звіти про аналізантив-підлітків, чиє відігравання проходило у формі епізодичного прийому наркотиків, що

виражало бунт проти батьків або аналітика (Hartmann, 1969).

У підлітковому віці *любов до інцестуозного об'єкта* займає своє нове місце, позбавляючись еротизму і провини за почуття: «Син здатен відокремити своє бажання від матері і перенести його на іншу жінку поза сім'єю, що усуває у нього почуття провини і ненависті по відношенню до батька. Юнак вже не стримує свою ніжність до матері і може також відчувати це почуття по відношенню до батька, а також до своїх братів і сестер» (Моргенштерн, 2015, с. 110). Завдяки цьому стає можливим любити і виконувати обов'язки дорослого життя. На клінічних прикладах С. Моргенштерн (2015) показано, що підлітки, які не прийняли свою сексуальність і не знайшли їй об'єкт, відчувають труднощі також і в прийнятті факту, що їм треба буде працювати.

Сучасний суспільний дискурс ускладнює проходження підліткового віку, оскільки *нівелює нестачу*, пропонуючи споживати об'єкти, які заповняють це місце (Druzhynenko, 2012; Lesourd, 2002; Lesourd, 2012; Lesourd, 2013; Lesourd, 2006), а також *нівелює суб'єкта*, перетворюючи його на віртуальний «профіль» (Vinocur Fischbein, 2010).

Психоаналіз як практика роботи з підлітками. Щодо психоаналітичної роботи з підлітками практики відзначають особливі нюанси, що стосуються змін у цілях і техніці роботи.

D. Atzil-Slonim (2019) систематизувала подібні рекомендації в кілька груп:

– *Встановлення і підтримка терапевтичних стосунків*: вимагає більш активного уважного слухання, емпатичності і залученості, а також шанобливого ставлення замість нейтральності і відстороненості;

– *Стосунки перенесення-контрперенесення*: більш важливим є новий досвід терапевтичних стосунків, що дозволяє проявитися індивідуальності та потенціалу, проте в перенесенні може проявитися динаміка стосунків з батьками та пропуски сесій після плідної роботи як спроба зміцнити автономію;

– *Тривоги і захисти*: можуть виходити з тілесності і потребують переосмислення через Я, ідентичність, питання стосунків і потребу в інтимності, що дозволить використовувати захисти більш гнучко і допомагаюче;

– *Діалектика між внутрішнім і зовнішнім світом*: ці світи впливають один на одного і важко відокремити в роботі з підлітком, оскільки він зовнішнє розглядає через фільтр внутрішнього, а внутрішнє постійно піддається впливу чогось або когось іззовні, тому аналітику важливо враховувати цей баланс, визнаючи реальність того, що відбувається в житті підлітка.

Підсумовуючи власний клінічний досвід, К. Eissler (1958) приходить до висновку, що в роботі з підлітками психоаналітику необхідно об'єднати чотири різні техніки:

1. *Класичну техніку*, оскільки вона дозволяє подолати гальмування і впоратися з симптомами, викликаними надмірним стримуванням прояву потягів у реальності: інтерпретація, подолання спротиву, аналіз перенесення, але застосовувати це потрібно вкрай обережно, оскільки таким чином захист від потягів слабшає ще сильніше, відкриваючи дорогу наростанню страху і компульсивному відіграванню;

2. *Техніку, що застосовується з делінквентними пацієнтами* (правопорушниками), оскільки вона допомагає заповнити прогалини або лакуни в Супер-Его підлітка і приборкати його антисоціальні імпульси: аналітик займає позицію «дружнього Супер-Его», що дає можливість підлітку пасивно реалізовувати свої бажання нарцисичним і сублімативним чином;

3. *Техніку, розроблену для гострої фази шизофренії*, що дозволяє підлітку примиритися з його оточенням, коли стає так нестерпно боляче, що хочеться здатися Ід: розповідання історій, маленькі бесіди про життя, прийняття і зацікавленість в підлітку, його житті, підтримка задоволення від сеансів аналізу;

4. *Техніку розпалювання конфлікту між Его і перверсивними імпульсами* підлітка, що дозволяє захистити несвідомий катексис гетеросексуального вибору об'єкта і генітального функціонування.

М. Брейді описує роботу з підлітком як «внутрішню», «інтенсивну», «в русі» і «відчутну», а також вказує на сильне *еротичне поле* перенесення-контрперенесення з підлітковим аналізантом, що істотно відрізняється від роботи з дітьми або дорослими інтенсивністю задіяння

тіла аналізанта і тіла аналітика (Brady, 2018). Авторка переконана, що спроби аналітика ігнорувати свої почуття в роботі створюють обмеження в можливості прогресу самого підлітка, оскільки еротизм буде опрацьований недостатньо. А. Zachrisson (2006) описує труднощі, які можуть завадити підлітку пройти свій аналіз, серед них – труднощі в менталізації, зупинка мислення, неможливість витримати затримку і обхід для реалізації бажаного, мовчання/мовчазність, самотність (відсутність друзів), деструктивність і суїцидальність.

Фонагі і Тарже (Fonagy & Target, 1994) показали, що серед підлітків від 9 років і старше, які страждають від розладів «вибухової» групи (імпульсивність, опозиційність, гіперактивність тощо), були емпірично виділені фактори, що впливають на ймовірність того, що підліток не перерве аналіз: менший вік, наявність труднощів у навчанні, інтенсивність сетингу (частота сесій), наявність психіатричної симптоматики у матері. Також важливо відзначити, що опитування 20 сучасних американських психоаналітиків, які працюють і з дітьми, і з підлітками, показало, що під час роботи з підлітками вони значно менше потребують залучення батьків, а також меншою мірою вважають, що за переривання в роботі відповідальні батьки, а не сам аналізant (Rice et al., 2018).

Але яких *результатів* може досягти підліток у разі, якщо психоаналітична робота все ж не буде перервана?

K.R. Eissler (1958) доходить висновку, що іноді підлітку необхідно відвідувати психоаналітика просто для того, щоб хоч трохи підтримати функціонування свого Его і уникнути надмірної регресії. У таких випадках власне аналізу з класичної технічної точки зору немає, але досвід зустрічей з психоаналітиком як новий тип стосунків часто пізніше спонукає підлітків звернутися до психоаналітика в дорослому віці.

За даними M. Smaller (2012), підлітки, які проходили психоаналіз 1 раз на тиждень протягом року у власній школі, в кінці показали більше саморозуміння і чесність у відповідях тестів, ніж було на початку, а також істотно знизили рівень депресії в порівнянні з однолітками, які не мали цього досвіду.

Однак у такому «технічному» підході до модифікації роботи з підлітком і до формулювання її цілей важливо не втратити етичну сторону позиції психоаналітика.

Психоаналіз підлітка як етика. Розмірковуючи над етичною стороною психоаналізу на семінарах 1959–1960 років, Ж. Лакан (2013) приходить до радикального висновку: психоаналіз і є етика. Ця позиція базується на ряді ідей, що простежуються ще в клінічній роботі З. Фрейда, але отримали свій розвиток і формулювання переважно лаканівською школою (Druzhynenko, 2012; Lesourd, 2002; Lesourd, 2012; Lesourd, 2013; Lesourd, 2006; Marty, 2009; Ouvry, 2006), а саме:

1. Суб'єкт несвідомого – це суб'єкт бажання. Осягнення свого несвідомого означає зустріч із собою бажаним, із собою, що має нестачу і відповідає на цю нестачу своїм унікальним чином. Психоаналіз – це не потурання і не всюдозволеність будь-яким бажанням, а запитання, чи дійсно суб'єкт хоче саме цього. І це буде винаходом самого суб'єкта, як саме зі своїм бажанням впоратися.

2. Знання знаходиться на боці самого суб'єкта. Саме він, а не психоаналітик, є справжнім свідком його внутрішнього і зовнішнього життя і тим, хто здатний, слідує вільним асоціаціям, висловити щось важливе про себе і свою історію.

3. Етика психоаналізу – це етика бажання, що справедливо для самого психоаналітика. Якщо ним рухає бажання «лікувати», «навчати» або «робити добро», така робота не зможе стати психоаналізом і не наблизиться до суб'єкта, його істини. Однак у перенесенні місце психоаналітика для аналізанта – це місце «нібито знаючого», що дозволяє аналізу відбутися.

У роботі з дітьми та підлітками близьку позицію займає Ф. Дольто (2017), підкреслюючи значення того, щоб говорити з юним суб'єктом про нього самого, про його історію та його питання. У роботі психоаналітика важливо визначити, якими питаннями переймається сама дитина або підліток, і супроводжувати його в бажанні щось зрозуміти про себе, так як на цьому побудовано бажання жити. Або, як писала С. Моргенштерн (2015), завдання психоаналітика – підтримати допитливість самого підлітка.

Висновки з проведеного дослідження.

Підлітковий вік є часом, в якому суб'єкт виявляє, що його минулі відповіді на питання статі, тіла, різниці поколінь виявилися хибними, і тому зазнає нищівної нарцисичної поразки. Колишні захисні утворення та Едипова обіцянка, що служили дамбою для потягів у минулий, дитячий, час, проходять нові випробування під натиском потягів. Гребля, що стримує потяги інфантильної сексуальності, виявляється більше не здатною впоратися з напором потягів пубертату, з одного боку, і з відкриттями дорослості – з іншого. Підлітку доводиться тестувати минулі і винаходити нові способи впоратися зі своїм збудженням і з бажаннями, що отримали нові інвестиції лібідо.

Пробудження потягів, що раніше дрімали в латентному стані, знову сексуалізує практично всі сфери життя суб'єкта, а тому повертає до життя, реактивує едипальні переживання і питання про Фалос. Переживаючи вторинний Едипів комплекс і зіткнувшись з неминучістю кастрації, від яких більше не захиститися Едиповою обіцянкою, підліток опиняється у вирі сильних почуттів до себе і до об'єктів. Батьки тепер скинуті з п'єдесталу як такі, що не вміють «повно насолоджуватися», тож на це місце компульсивно поміщаються нові й нові об'єкти, однак швидко виявляються такими ж «кастрованими».

Відігравання або вибір «неможливого об'єкта» – речі, алкоголю, віртуального контенту або об'єкта «ніщо» – є спробами підлітка впоратися і переробити виклики пубертату. Прийняття цієї тотальної кастрації фалічного порядку як символічної операції дозволяє провести зміну Едипального Над-Я Культурним, а також відкрити для себе жіноче і знову змогти бажати, будучи позначеним нестачею. Психоаналіз як етична практика покликана супроводжувати суб'єкта в його підлітковості з тим, щоб сконструювати своє питання і своє бажання, що дозволяють жити і шукати для себе часткові задоволення.

Підсумовуючи викладені концепції та клінічні пропозиції, ми, дотримуючись етики

психоаналізу підростаючого суб'єкта, сформульованої Ж. Лаканом (Lacan, 1953; Лакан, 1953; Lacan, 1938; Лакан, 2013), Ф. Дольто (Dolto, 2017), С. Моргенштерн (2015), С. Лесуром (Lesourd, 2002; Lesourd, 2012; Lesourd, 2013; Lesourd, 2006), Д. Дружиненко (Druzhynenko, 2012) і О. Уврі (Ouvry, 2006), а також спираючись на власний клінічний досвід, додали б до викладених положень про цілі та техніку психоаналізу підлітка такі:

1. Дотримуватися запиту підлітка, супроводжуючи його формулювання як таке, що відрізняється від запиту батьків або установи. При цьому інші запити повинні бути почуті і враховані, однак без мети їх прямої реалізації, оскільки це перетворило б роботу з підлітком з психоаналітичної на виховну;

2. Дотримуватися етичної позиції, яка стверджує, що знання знаходиться на боці суб'єкта: «Що Ви самі думаєте про це? Чому, на Ваш погляд, батько так говорить? У який момент все так змінилося? Як Ви думаєте, що б їх влаштувало?» тощо. Це дозволить також уникнути конфронтації підлітком психоаналітика як якогось чергового «батька», моралізатора, «знавця», а також запобіжить передчасному перериванню аналізу;

3. Підтримувати суб'єктивність (суб'єктивність) підлітка стосовно свого страждання, своєї історії та свого бажання: розглядати його знахідки в плані смислів, зв'язків, ідей про реальність як щось надзвичайно цінне для його психічної роботи та дорослішання, не намагаючись ставити це під сумнів або розламувати;

4. Проявляти повагу до симптому підлітка як до спроби винайти щось, що здатне вирішити наявний внутрішній конфлікт або відповісти на тривогу;

5. Супроводжувати підлітка в його роботі горя через низку втрат: фалічного батька, інфантильних уявлень про жіноче, Едипової обіцянки, свого минулого тіла і дитячого місця з Первинної Едипової ситуації.

Як ілюстрацію описаної роботи ми хотіли б навести приклад клінічного випадку з підлітком, матеріали якого будуть опубліковані найближчим часом.

Список літератури:

- Atzil-Slonim, D. (2019). Psychodynamic psychotherapy for adolescents. In *Contemporary Psychodynamic Psychotherapy* (pp. 253–266). Academic Press.
- Blos, P. (1979). *The adolescent passage*. New York.
- Brady, M. (2018). Braving the erotic field in the treatment of adolescents. *Journal of Child Psychotherapy*.
- Druzenhenko, D. (2012). *Le Père «impuissant» et l'objet a «impossible»: impasses adolescentes dans le lien social actuel*. (Дисертація).
- Eissler, K. R. (1958). Notes on Problems of Technique in the Psychoanalytic Treatment of Adolescents. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 13(1), 223–254.
- Fonagy, P., & Target, M. (1994). The efficacy of psychoanalysis for children with disruptive disorders. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 33(1), 45–55.
- Freud, S. (1990). *Три нариси з теорії сексуальності*. Просвіта.
- Freud, S. (2006). *Сексуальне життя*. ТОВ «Фірма СТД».
- Gulina, M. A. (2018). Hypostases and Transformations of the Concept of the Father in Psychoanalysis. *Counseling Psychology and Psychotherapy*, 26(1), 129–145.
- Hartmann, D. (1969). A study of drug-taking adolescents. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 24(1), 384–398.
- Lacan, J. (1938). *Les complexes familiaux en pathologie*. Editions des Grandes-Têtes-Molles de notre époque.
- Lacan, J. (1953). *Le mythe individuel du névrosé: poésie et vérité dans la névrosé*. Ornicar.
- Lacan, J. (1953). Le symbolique, l'imaginaire et le réel.
- Lacan, J. (2013). *Етика психоаналізу 1959–1960: Семінар Жака Лакана*. Routledge.
- Lacan, J. (б.р.). Замітка про дитину. *Міжнародний психоаналітичний журнал*, (2), 59–62.
- Lacan, J. (б.р.). Значення фалоса. *Міжнародний психоаналітичний журнал*, (0), 7–20.
- Lacan, J. (б.р.). Про питання, що передує будь-якому можливому підходу до роботи з психозом. *Міжнародний психоаналітичний журнал*, (2), 7–58.
- Lesourd, S. (2002). *Adolescences... Rencontre du féminin. Êres*.
- Lesourd, S. (2006). La construction différentielle du sujet. Comment taire le sujet? Des discours aux parlottes libérales. У *Comment taire le sujet? Des discours aux parlottes libérales* (с. 52–56). ERES.
- Lesourd, S. (2012). *Comment taire le sujet? Êres*.
- Lesourd, S. (2013). *Підліткова конструкція. Êres*.
- Marty, F. (2009). Le dévoilement du génital. Le génital et la puberté dans l'œuvre de S. Freud. *Actualités psychopathologiques de l'adolescence* (с. 31–44). De Boeck Supérieur «Oxalis».
- Моргенштерн, С. (2015). *Дитячий психоаналіз: Структура особистості. Характерологія. Клінічна практика*. Київ: МІПІ.
- Ouvry, O. (2006). Des théories sexuelles infantiles à la sexualité adulte. *De l'infantile au juvenile* (с. 49–64). ERES «Le Bachelier».
- Podolskiy, A. I., Druzhinenko, D. A., Podolskiy, O. A., & Schmoll, P. (2014). Using videogames to treat childhood obesity. *Psychology in Russia*, 7(4), 51–64.
- Rice, T., Derish, N., & Hoffman, L. (2018). Child and adolescent psychoanalysis as contemporary psychotherapy: Insights from a semistructured interview of practitioners. *American Journal of Psychotherapy*, 71(2), 65–69.
- Smaller, M. D. (2012). Psychoanalysis and the forward edge hit the streets: The Analytic Service to Adolescents Program (ASAP). *Psychoanalytic Inquiry*, 32(2), 136–146.
- Streek-Fischer, A. (1994). Entwicklungslinien der Adoleszenz. Narzissmus und Uebergangdsphaenomene. *Psyche*, (9), 509–528.
- Vinocur Fischbein, S. (2010). Psychoanalysis and virtual reality. *The International Journal of Psychoanalysis*, 91(4), 985–988.
- Zachrisson, A. (2006). Analytic work with adolescents. *The Scandinavian Psychoanalytic Review*, 29(2), 106–114.
- Великодна, М. С. (б.р.). Психодіагностика ставлення підлітків до ризикованої поведінки: модифікація колірної тесту ставлень. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, (1), 17–22.
- Великодна, М. С. (2019). Теоретичні погляди на особистісну зрілість у психоаналітичних теоріях. У *Особистісна зрілість як проблема сучасної психології: колективна монографія* (с. 52–58). Кривий Ріг: КДПУ.
- Великодна, М. С. (2013). Тіло як застава для Іншого. Дитина-об'єкт, дитина-суб'єкт. У *Матеріали XIX семінару Фрейдівського поля в Україні* (с. 87–94). Сімферополь.
- Вертманн, А. (1999). Психоаналіз підлітків. *Консультативна психологія та психотерапія*, 7(3), 133–154.
- Дольго, Ф. (2017). *На боці підлітка*. Litres.

Анотація. У статті висвітлено ключові психоаналітичні ідеї щодо структурних перетворень, несвідомих процесів і відносин з об'єктом, характерних для підліткового віку. Описано логіку підлітковості як низку послідовностей: від інфантильної психосексуальності до зрілої, від реактивації Первинного Едипального комплексу до вирішення Вторинного, від уявної кастрації до Символічної, від «кастрованої» статі до жіночої, від Едипального Над-Я до Культурного, від інцестуозного об'єкта до позасімейних виборів, від Імені Отця до символічної множини об'єктів ідентифікації. Відзначено, що програвання або вибір «неможливого об'єкта» – речі, алкоголю, віртуального контенту або «ніщо» – є спробою підлітка опанувати й переробити виклики пубертату. Автори також роблять огляд рекомендацій і технічних прийомів щодо техніки роботи з підлітками, що опубліковані психоаналітиками, і впорядковують викладені технічні аспекти питань психоаналітичної етики. Сформульовані такі 5 положень, які поєднують етику і технічні цілі в психоаналітичній роботі з підлітками:

1) дотримуватися запиту підлітка, супроводжуючи його формулювання як такого, що відрізняється від запиту батьків або установи;

2) дотримуватися етичної позиції, яка стверджує, що знання перебувають на боці суб'єкта, уникаючи «навчання» або «лікування» думок, почуттів, ставлень підлітка;

3) підтримувати суб'єктивність (суб'єктність) підлітка щодо свого страждання, своєї історії та своїх бажань;

4) виявляти повагу до симптому підлітка як до спроби винайти щось таке, що буде здатне вирішити наявний внутрішній конфлікт або відповісти на тривогу;

5) супроводжувати підлітка в його роботі скорботи за низкою втрат: фалічного батька, інфантильних уявлень про жіноче, Едипової обіцянки, свого минулого тіла та дитячого місця з Первинної Едипальної ситуації.

Ключові слова: пубертат, підлітковий вік, Едипів комплекс, кастраційний комплекс, етика психоаналізу, психоаналіз, психоаналітична терапія, статеве дозрівання.

Abstract. The article presents the key psychoanalytic ideas regarding structural transformations, unconscious processes, and relationships with the object that characterize adolescence. The logic of adolescence is described as a series of sequences: from infantile psychosexuality to mature one, from reactivation of the Primary Oedipal complex to the resolution of the Secondary, from Imaginary castration to the Symbolic one, from the “castrated” gender to the female, from the Oedipal Super-Ego to the Cultural Super-Ego, from the incestuous object to extra-family object choices, from the Name of the Father to a symbolic set of identification objects. It is shown how acting out and choosing the “impossible object” – thing, alcohol, virtual content, or “nothing” – are adolescents’ attempts to cope with puberty challenges. The authors also provide an overview of recommendations regarding the technique of working with adolescents and suggest basing the stated technical aspects on the grounds of psychoanalytic ethics. The work formulated 5 points that combine ethics and technical goals in psychoanalytic work with adolescents: 1) to formulate and to follow first of all the request of the adolescent himself or herself; 2) to stay in the ethical position that knowledge is on the subject’s side, avoiding “teaching” or “treating” adolescent’s opinions, feelings, attitudes; 3) to maintain the subjectivity of the adolescent in relation to his or her suffering, history and desire; 4) to respect the adolescent’s symptom as an attempt to invent something that could resolve an existing internal conflict or respond to anxiety; 5) to support the adolescent in his or her work of grief over a number of losses – the phallic father, infantile ideas about the feminine, the Oedipus promise, his or her past body and child’s place in the Primary Oedipal situation.

Key words: adolescence, castration complex, ethics of psychoanalysis, Oedipus complex, psychoanalysis, psychoanalytic therapy, puberty.